

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Українська Академія Наук

Тілея
Науковий вісник

Збірник наукових праць

- Історичні науки
- Філософські науки
- Політичні науки

Випуск 34

Київ – 2010

Рецензія на монографію: Пелешко Адріана. Становлення незалежної грецької держави (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). – Київ: «Світа Україна», 2009. – 312 с.

Становлення національних держав у Південно-Східній Європі було складним і тривалим процесом, що відбивав на собі і пріоритети національно-визвольних рухів, і інтереси міжнародної дипломатії, і особливості реакції Османської імперії на унезалежнення своїх балканських провінцій. Саме цей процес розпочав у XIX ст. формування сучасної політичної карти Балкан – регіону, де проблеми національного самовизначення деяких народів затягнулися аж до сьогоднішнього самостворення Балкан на майже перманентний конфліктогенний простір. Греки першим з балканських народів визволилися з-під османського ярма і створили незалежну національну державу. Ось чому звернення А. Пелешко до перших кроків її поступу дозволяє зрозуміти не тільки ідеологічні, організаційні, суспільно-економічні особливості національного державстворення у конкретні історичних умовах першої третини – середини XIX ст., але й робить чіткішою картину формування комплексу геополітичних чинників, що складним плетивом пронизували наступну історію Балканського регіону.

У сучасних вітчизняних грецьких студіях шлях до вивчення нової грецької проблематики був протерований роботою Н. Терент'євої «Тазме грецьке товариство «Філікі Етерія». Монографія А. Пелешко розкриває наступні історичні сюжетні, пов'язані із звільненням від османського поневолення та створенням незалежної держави. Навіть вже обрання відповідної теми багато про що говорить. А вже вітчизняні елітні традиційно вивчають грецьку діаспору України і вихід за межі цієї усталеної тематики свідчить про неабияку дослідницьку сміливість та хист авторки.

А. Пелешко висвітлює діяльність правлячих кіл та зусилля народу, що були спрямовані на возз'єднання грецьких земель, перебіг боротьби за незалежність, розбудову державних інститутів, суспільно-політичний та економічний розвиток країни періоду правління регентів та короля Оттона. Тобто в одному дослідженні охоплені і розкриті всі найважливіші сюжетні грецького національного державстворення у комплексі їх причинно-підсумкових зв'язків.

Необхідно підкреслити, що основний сегмент історіографічної бази роботи становить грекомовна література. Це дозволило виявити наукові питання, які вже розглядалися вітчизняними та грецькими авторами і визначитися із власним баченням історіографічного доробку та існуючих лагун з теми.

Основу джерельної бази складають архівні документи з фондів Російського державного історичного архіву, Російської державної бібліотеки, Державного архіву Одеської області, а також мемуари учасників та сучасників грецької революції Германа Патрського, Макрянніса, К. Метаксаса, Н. Драгуміса тощо. Мемуари надають хоча і суб'єктивний, але дуже багатий та різноплановий матеріал щодо проблеми.

Розкриваючи боротьбу за унезалежнення, А. Пелешко детально характеризує соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію в

грецьких землях, надає коротку, але надзвичай важливу в ідеологічному та політичному сенсі історію Республіки Семи З'єднаних Островів, висвітлює помірковану та радикальну течію у національно-визвольному русі, і нарешті, оцінює вплив церкви та ідей просвітництва на формування ідеології національно-визвольної боротьби.

Авторка спромоглася досить змістовно проаналізувати систему турецького панування на грецьких теренах. Вона відмовилася від схематичного її зображення як цілком пригноблючого іноземного ладу, визначила різні категорії грецького населення, зокрема «козабасів» – представників місцевого самоврядування, які були головним джерелом дискримінаційної соціальної політики для широкого грецького загалу. Аналізуючи соціально-економічне становище різних грецьких областей А. Пелешко вказує на розпад військово-ленної системи, на поширення грабниництва, розбою та інших беззаконств в умовах відсутності сильної центральної влади. Цікавим є аналіз регіональних аспектів землеволодіння на грецьких теренах та його екстраполяція на ступень активності національно-визвольного руху. Так, порівнюючи землеволодіння Пелопонесу та Румелії, дослідниця вказує, що у Румелії власниками земель були насамперед греки, а на Пелопонесі турки. І саме Пелопонес став головним центром національно-визвольного повстання.

Підсумовуючи розгляд соціально-економічних передумов анти-турецької боротьби і, надаючи належне місце у процесі їх оформлення важкому становищу рядових селян, А. Пелешко аргументовано доводить, що навіть грецька верхівка при всіх перевагах наданих імперією, була незадоволена своїм становищем. А вже державний лад Османської імперії, традиційні мусульманські інститути стримували комерційну активність грецьких купців. В країні не було створено необхідних умов для підприємництва й торгівлі, а грецька буржуазія, як і загалом християнське населення, була беззахисною перед свавіллям османської влади; погтерпали від безладу, що коївся в Османській імперії.

Першим акордом майбутньої грецької незалежності стала Республіка Семи З'єднаних Островів. Створена на Іонійських островах, перш за все з геополітичних міркувань Росії, вона мала велике значення для вкорінення в грецькому суспільстві самостійницьких ідей. За словами А. Пелешко «це був фактор, що стимулював національно-визвольний рух проти панування Порти. Після століть поневолення за сприяння Росії почалося будівництво грецької національної державності». Авторка проаналізувала еволюцію конституційного устрою Республіки, роль адмірала Ф. Ушакова в її становленні та розвитку. Важливо відзначити, що Республіку можна вважати, певною мірою першим досвідом міжнародного протекторату на Балканах, який і до сьогодні є майже традиційним для різних утворень на півострові.

Досліджуючи витоки та ідейні засади національно-визвольного руху, А. Пелешко справедливо вказує на значення Великої французької революції та ідей західноєвропейського просвітництва, які на грецькому ґрунті набули яскравого національно-визвольного забарвлення. В роботі розглянута практична діяльність просвітителів, а саме: розширення мережі навчальних закладів, видання творів античних авторів і західноєвропейських письменників і філософів, що створювало підґрунтя для подальшої діяльності з підготовки національно-визвольної революції 1821 р. А. Пелешко звертає увагу на активність греків діаспори у підго-

товці повстання, розповсюдження як у Греції, так і за її межами таємних політичних організацій – «етерій» («братств»), що стали ланками, які поєднували еллінській світ у його національно-визвольних прагненнях. На відміну від більшості дослідників, що різко протиставляють православному церкві і визвольні змагання, А. Пелешко дуже обережно оцінює роль церкви, і Константинопольської патріархії зокрема. Авторка вказує, що консервативна політика патріархії певною мірою пояснювалася острахом погромів і репресій з боку турецької влади. Водночас дослідниця вважає беззаперечною заслугу церкви у справі збереження національної ідентичності греків, збереженні мови й віри, підтриманні якщо не освіти, то, принаймні, рівня елементарної грамотності населення.

У монографії розглянуті всі етапи державотворення, починаючи зі скликання Епідавських Зборів. Критично проаналізований «Органічний статут» – перший конституційний документ незалежної держави. А. Пелешко порівнює «Органічний статут» з конституціями Франції 1793 та 1795, знаходить запозичення як у загальному сенсі, так і в окремих положеннях. Водночас, поєднання законодавчої та виконавчої влади суперечить французьким зразкам і, вочевидь, було пов'язане із намаганням грецької політичної еліти, що формувалася з числа фанаріотів, кодзасівів, великих землевласників та судновласників, зосередити важелі управління у власних руках. А. Пелешко не згодна з тронічною оцінкою перших державницьких зусиль греків з боку англійського історика Дж. Фінлея, який пише: «Греки в Епідаві багато чого зробили, щоб увести в оману Європу, але мало, щоб упорядкувати Грецію». А. Пелешко вважає, що незважаючи на декларативний характер «Органічного статуту» та Декларації незалежності вони були першими, нехай і символічними кроками на шляху державотворення. Крім того, у першій грецькій конституції була зроблена спроба реалізувати деякі принципи державотворення західного типу: створення централізованої конституційної держави, створення правової й бюрократичної держави, відділення церкви від держави (цей принцип був реалізований лише частково), спроба створення регулярної армії.

Але більш повно демократичні ідеї були представлені у Тризисьській конституції 1827 р. на якій відбився вплив американської конституції 1787 р. й англійських політичних інститутів.

А. Пелешко надає короткі, але змістовні характеристики керівникам повстання, військовим та політичним діячам – Т. Колокотронісу і А. Маврокордатосу. Вже на тому початковому етапі становлення держави було зрозуміло, що боротьба йде не стільки між ідеями та варіантами устрою Греції, а між персоналіями та їх амбіціями. До речі, ці особливості, а також клановість та родинність характеризуватимуть грецьке політичне життя ще довгий час після отримання незалежності.

Грунтовно схарактеризовані біографія, дипломатична діяльність, формування політичних поглядів першого Президента Греції – І. Каподистрії. А. Пелешко надає всебічну оцінку діяльності цієї суперечливої фігури на найвищій посаді в державі. З одного боку він встановив режим одноосібної влади, а з іншого – боротьба І. Каподистрії з місництвом та сепаратизмом за централізоване управління країною була прогресивною та необхідною на даному етапі становлення грецької держави.

Неабиякої актуальності в сучасних умовах фінансової кризи в Греції є висвітлення авторкою пошуку фінансових позик за кордоном для підтримання визвольної боротьби. Оскільки грекам довелося позичати гроші

за кордоном під заставу національних земель це вело до поступового підпадання Греції в економічну залежність від іноземних держав.

Особливий і цілком закономірний акцент зроблений у монографії на ролі великих держав у становленні грецької державності. А. Пелешко демонструє еволюцію позицій Росії, Великої Британії та Франції щодо антиосманської боротьби грецького народу. Авторка відзначає, що російсько-турецька війна 1828-1829 рр. та Адріанопольський мир фактично забезпечили перемогу грецької національно-визвольної революції, а Греція була визнана незалежною державою. Вишальний вплив великих держав позначився на зміні форми правління з республіканської на монархічну. Отже, Греція стала не тільки першою незалежною країною на Балканах у новий час, але і ареною для апробації геополітичних змагань впливових європейських держав.

Завершальним сюжетом монографії є революція 1843 р. та введення конституції 1844 р. До речі, проводячи сумні аналогії з грецькою сучасністю, можна сказати, що революцію викликали не тільки абсолютизм короля Оттона та засилля баварських радників, але й фінансове банкрутство Греції. Конституція 1844 р. встановлювала режим конституційної монархії, була більш консервативною ніж конституції революційних часів, і знову як і вони нагадувала західноєвропейські зразки (у цьому разі французьку конституцію 1830 р.). Утім, як у попередніх випадках багато положень нової конституції не втілювалося в життя. В економічному відношенні Греція ще довгий час функціонувала як сировинний «придаток» та морський перевізник провідних європейських країн. А в політичному аспекті виявлялася балканським протекторатом останніх.

В котрий раз монографія А. Пелешко підтверджує, що здобуття незалежності не означає автоматичного вирішення суспільних проблем. Для розбудови міцної суверенної держави потрібні консолідація та сумлінність національної еліти, політична воля та наполегливість у вирішенні державницьких завдань.

В цілому, А. Пелешко у своїй книзі, що присвячена одному з ключових сюжетів нової історії Греції не тільки всебічно аналізує початкові етапи національного державотворення в Греції, але і відкриває для вітчизняних істориків елліністів нові шляхи у напрямку розширення тематики досліджень.

Пахоменко С.П. *Рецензія на монографію: Пелешко Адриана. Становление независимого греческого государства (конец XVIII – первая половина XIX вв.). – Киев: «Свита Украины», 2009. – 312 с.*

Pahomenko, S.P. *Review on a monograph: Peleshko Adriana. Establishment of Independent Greek State (the end of 18 cent. – the beginning of 19 cent.). – Kyiv: «Osvita Ukrainy», 2009. – 312 p.*